ISSN 2278-8808 SJIF 2014 = 4.889
An International Peer Reviewed & Referred
SCHOLARLY RESEARCH JOURNAL
FOR INTERDISCIPLINARY STUDIES

भावी शिक्षण आणि शिक्षक शिक्षणाचे भवितव्य

सौ.निरंजना दशरथराव साठे
एम.एस्सी.,एम.एड्.,नेट,सेट (शिक्षणशास्त्र) पीएच.डी. विद्यार्थी, सोलापूर विद्यापीठ, सोलापूर, महाराष्ट्र राज्य
मार्गदर्शक - डॉ.एस.डी. भिलेगावकर सर
सहाय्यक प्राध्यापक, कॉलेज ऑफ एज्यू केशन बार्शी, सोलापूर, महाराष्ट्र राज्य

Abstrac

शिक्षण ही एक गतिमान प्रक्रिया आहे. शिक्षणक्षेत्रामध्ये शिक्षकाची कामगिरी हे अत्यंत महत्वाचे असे इनपुट असते. शिक्षणाच्या प्रोत्साहनासाठी व सशक्तीकरणासाठी सर्वात महत्वाची बाब शिक्षक शिक्षण समजले जाते. शिक्षक शिक्षण महत्वाचे यासाठी की एक कार्यक्षम शिक्षकच कार्यक्षम समाज घडवू शकतो. शैक्षणिक गुणवत्ता विकासाचा निकटचा संबंध शिक्षक शिक्षणाशी आहे. समाज घडविण्याची जबाबदारी उचलण्यापूर्वी शिक्षकाने स्वतःला आधी या विशेष कार्यासाठी परिपूर्ण करुन घेणे गरजेचे आहे. त्यासाठी शिक्षक प्रशिक्षण संस्था मोलाची मदत करतात. वेळोवेळीच्या शैक्षणिक धोरणांनी सुद्धा शिक्षक शिक्षणाचे महत्व मान्य केले आहे. परंतु आजच्या बदलत्या समाजामध्ये शिक्षक शिक्षणाच्या गुणवत्तेमध्ये आणखी कितपत विकास अपेक्षित आहे हे सदर लेखाद्वारे मांडण्याचा प्रयत्न केला आहे. या लेखातून ठळकपणे शिक्षक शिक्षणातील समस्या त्याच्या मर्यादा व भावी शिक्षक शिक्षणातील अपेक्षित बदलांचा विचार केलेला आहे.

Scholarly Research Journal's is licensed Based on a work at www.srjis.com

प्रस्तावना :-

मनुष्य हा समाजाचा एकात्मिक घटक आहे. मनुष्य व समाज हे विकासासाठी एकमेकांवर आधारित आहेत. कुठल्याही समाजाचे ध्येय आणि उद्दिष्टे ही तेथील व्यक्तिस दिल्या गेलेल्या योग्य शिक्षणातूनच साध्य होत असतात. अशा शैक्षणिक व्यवस्थेसाठी गरज असते ती कार्यक्षम शिक्षकांची. शिक्षक हा देशाचा शिल्पकार असतो. हा सुविचार आज कानांना व जिभेला गुळमुळित वाटत असला तरी तोच सत्य आणि वास्तव आहे हे सिद्ध आहे , म्हणूनच अशी सर्वोच्च जबाबदारी उचलू पाहणाऱ्या शिक्षकांनी समाजाप्रति त्यांच्या भूमिकेबद्दल जागरुक असणे गरजेचे आहे. त्यांचे वर्तन त्यांच्या भूमिकेशी पूरक असायला हवे. त्यांच्या

व्यक्तिमत्वातून चांगला नागरिक, जबाबदार व्यक्ति, हक्क आणि कर्तव्याप्रति जागरुक इत्यादी गुणवैशिष्टये दिसायला हवीत व पुढच्या पिढीत संक्रमित व्हायला हवीत. या सर्व बाबींचा विचार करता शिक्षक शिक्षण ही शिक्षण व्यवस्थेची मूलभूत गरज म्हणून स्पष्ट होते.

शिक्षक शिक्षणातील समस्या :-

१. **एकात्मतेचा अभाव :-** शिक्षक शिक्षणामध्ये अभ्यासक्रमाचे विविध प्रकार, शाखा आहेत. ज्ञानाचे स्वरुप हे एकात्म आहे मात्र शिक्षण व्यवस्थेमध्ये प्राथमिक शिक्षण ते उच्च शिक्षण यामध्ये ज्ञानदान करताना त्या ज्ञानाची सांगड घातली जात नाही. विद्यार्थ्यांमध्ये आंतरशाखिय दृष्टीकोणाचा (Interdisciplinary Approach) विकास होत नाही.

२. **विज्ञान तंत्रज्ञानाचा अपूरा वापर :** भारत महासत्ता बनण्याचे स्वप्न आपण पाहतोय मात्र आधी Teacher with Blackboard to teacher with smartboard हे स्वप्न सत्य झाल्याशिवाय येणारी पिढी ही राष्ट्रनिर्मितीमध्ये सहाय्यक ठरु शकत नाही.

३. **शिक्षक शिक्षण संस्थांची कार्यपद्धती :** शिक्षक शिक्षणावर नियंत्रण ठेवणाऱ्या संस्था कधी कधी कठोर नियमांऐवजी कामचलावू धोरण असणाऱ्या शैक्षणिक संस्थांना पाठबळ देताना दिसतात आणि अशा संस्थांमधून प्रमाणपत्र घेवून बाहेर पडणारा विद्यार्थी फक्त टाकाऊ नसतो तर मोठया प्रमाणामध्ये समाजासाठी घातकही असतो.

४. **आर्थिक समस्या : ग**रीबी, बेरोजगारी, विकासाचा व उत्पादकतेचा निचांकी दर हया देशाच्या आर्थिक समस्यांमुळे शिक्षणावर नकारात्मक प्रभाव पडतो आहे. शिक्षणावर श्रम, पैसा, वेळ खर्च करुनही नौकरीची हमी नाही, उद्योगासाठी भांडवल नाही, या परिस्थितीमध्ये विद्यार्थी शिक्षणाविषयी साशंक आहे.

५. **सामाजिक समस्या :** दिवसेंदिवस जातीयवाद, भाषावाद, धर्मवाद हे जुनेच राक्षस बळावत आहेत. तरुण कोवळया मनांना गैरप्रकारासाठी प्रवृत्त करत आहेत. यातूनच हिंसा, विटंबना, चारित्रहनन इत्यादी गैर घटना घडून सामाजिक स्वास्थ्य बिघडत आहे.

६. **मुल्यांचा ऱ्हास :** शिक्षणातून संस्कृतीचे आदान-प्रदान व संवर्धन होत असते. आधुनिकीकरणाच्या नावाखाली मोबाईल, इंटरनेट ईत्यादींच्या गैरवापरातून संस्कृतीचे अध:पतन होते आहे. चांगल्या मुल्यांचा ऱ्हास होतो आहे. गुरु शिष्याची महान परंपरा असणाऱ्या देशात आज शिक्षक असणे वा होणे हा विनोदाचा विषय झाला आहे.

शिक्षक शिक्षणातील मर्यादा :-

१. विशाल भौ□ोलि□ □ेत्रफळ , विशाल लो□सं□या.

२. □ुणवत्तापूर्ण मनुष्य संसाधनांचा अभाव.

३. मर्यादित शासकिय आर्थिक मदत.

४. बदलते शासन व धोरणे.

५. निरुत्साही व व्यापारी प्रवृत्तीचे संस्थाचालक.

भविष्यासाठी शिक्षक शिक्षण :-

अ. शासनाची भूमिका :

१. उच्च शिक्षण व तंत्रशिक्षणाची जबाबदारी केंद्रसरकारने घ्यावी.

२. शाळा, महाविद्यालयांच्या आर्थिक गरजा, सोयी सुविधांकडे जाणीवपूर्वक लक्ष द्यावे.

३. शिक्षणातून निर्माण होणारी पिढी देशाचे उद्याचे मनुष्यभांडवल आहे या दृष्टीने शैक्षणिक धोरणे आखावीत.

ब. NCTE ची भूमिका :

१. मी दर्जाच्या व गैरव्यवहार करणाऱ्या शैक्षणिक संस्था सक्तीने बंद कराव्यात.

२. विकसनशिल भागामध्ये सुधारणा घडण्यासाठी प्रयत्नशिल रहावे.

३. संस्था संलग्निकरणाचे नियम कडक करावेत.

४. वेळोवेळी शैक्षणिक संस्थांची काटेकोर तपासणी करावी.

. प्रशिक्षणार्थी विद्यार्थ्यांसाठी :

१. अभ्यासक्रम, त्याचा कालावधी, वर्षभराचे नियोजन यात एकसंधपणा असावा.

२. सरावावर अधिक भर द्यावा.

३. सांस्कृतिक विकास, सर्जनशिलतेचा विकास, जीवन कौशल्य विकास यासाठी विविध उपक्रमांची योजना करावी.

ड. शिक्षक प्रशिक्षकांसाठी :

१. शिक्षकांची नियुक्ती पद्धती ही परीक्षा, मुलाखत इत्यादींच्या माध्यमातून पारदर्शकपणे करुन गुणवत्तापूर्ण शिक्षकांनाच सेवेत प्राधान्य द्यावे.

२. शिक्षक उच्चशिक्षीत, अनुभवी, विषयावर प्रभुत्व असणारा, अध्यापनात ICT चा पुरेपूर वापर करणारा असावा.

३. शिक्षकांच्या व्यावसायिक विकासासाठी उद्बोधन वर्गाचे, चर्चासत्रांचे, व्यक्तिमत्व विकास शिबीरांचे आयोजन व्हावे. त्यात शिक्षकांचा कार्यक्षम सहभाग असावा व त्यानंतर त्या कार्यक्रमांवरती सुधारणात्मक विचारविमर्श घेतला जावा.

४. शिक्षकांना पुढील शिक्षणासाठी, संशोधनासाठी प्रोत्साहन देण्यात यावे. त्यासाठी वेळ व सुविधा उपलब्ध करुन द्याव्यात.

समारोप :-

शिक्षक हा शिक्षण व्यवस्थेचा, समाजाचा नव्हे राष्ट्राचाही आधारस्तंभ आहे आणि हा आधारस्तंभच जर डळमळीत असेल तर राष्ट्रबांधणी करणारी पुढची पिढी किती कुशल व सक्षम असेल याविषयी प्रश्नचिन्ह आहे. शिक्षक शिक्षण कार्यक्रमांची गुणवत्ता वाढविणे गरजेचे आहे. शिक्षक शिक्षण किमान दर्जाही गाठू शकलेले नाही. शिक्षक शिक्षणातील महत्वाच्या बाबी जसे की अध्यापन पद्धती, विषयज्ञान इत्यादींच्या बाबतीत पुनर्विचार व पुर्नबांधणी करणे आवश्यक आहे. समाजाच्या नविन गरजांप्रमाणे त्यात सुयोग्य बदल करणे

आवश्यक आहे. शिक्षक शिक्षणावर बऱ्याच प्रमाणात तज्ञ कार्य करीत आहेत. तरीही मोठया प्रमाणावर कच्चे दुवे आढळून येत राहतात. राज्य शासन, केंद्रशासन यांच्यावर तर जबाबदारी आहेच पण आपण सर्वांनीही एवढे उदासीन राहून चालेल का?

संदर्भ ग्रंथ :

विद्यापीठ शिक्षण आयोग (१९४८) "भारत सरकार, मनुष्य संसाधन विकास मंत्रालय" -नवी दिल्ली.

भारतीय शिक्षण आयोग (१९६४-६६) "भारत सरकार, मनुष्य संसाधन विकास मंत्रालय" -नवी दिल्ली.

गोयल डी.आर. व छाया गोयल (२०१२) "Teacher Education Scenario in india : Current problems and concerns" MIER journal of educational studies Vol.2, No.2 PP 231-242.

अगरवाल जे.सी. (१९९६) Essentials of education technology विकास पब्लिशिंग हाऊस, -नवी दिल्ली.

Academic research journals.org